

Кофанов А. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та
судових експертиз Навчально-наукового інституту № 2,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

Федченко В. В.,

*заступник директора Київського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України –
завідувач лабораторії криміналістичних видів досліджень,
м. Київ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Одним із важливих напрямків удосконалення експертної діяльності є підвищення професійної майстерності судових експертів, розробка засад професійного підбору, підвищення ефективності підготовки та перепідготовки експертів, а також забезпечення контролю та самоконтролю на рівні підготовки зокрема співробітників Експертної служби МВС України.

У професійній діяльності судового експерта виявляються, по-перше, риси, що характеризують будь-яку професійну діяльність взагалі – її суспільний характер, цілеспрямованість, спланованість, систематичність; по-друге, здібності, що характеризують роботу експерта, як особливий різновид людської діяльності, пов'язаний з проведенням судових експертиз, участю у слідчих (розшукових) діях та оперативних заходах, а також властивості, притаманні діяльності правоохоронних органів, співробітником яких є експерт.

Суспільний характер експертної діяльності виявляється перш за все у тому, що вона як вид державної діяльності спрямована на посилення правопорядку та демократичного конституційного ладу. Діяльність експерта є одним із напрямів складної системи заходів по запобіганню злочинам та їх розслідуванню.

Цілеспрямованість експертної діяльності полягає не в розслідуванні злочинів і здійсненні правосуддя, а в тому, що за допомогою, досліджень, що проводяться по визначеній методиці, виявляються нові факти в результаті застосування до об'єкта дослідження спеціальних знань експерта. Це сприяє встановленню слідством і судом об'єктивної істини.

Однією з рис експертної діяльності є її систематичність. Проведення експертиз, участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, складають професійний обов'язок експерта як співробітника МВС України. Ця діяльність здійснюється систематично, в порядку, який встановлено законом, і пов'язана з безперервним виникненням і припиненням різноманітних стосунків із широким колом учасників.

Наступною особливістю експертної діяльності є відносна самостійність експерта у визначенні та виборі видів і методів досліджень, технічних прийомів та криміналістичних засобів при проведенні експертиз. Аналіз експертної практики

свідчить, що прийоми дослідження і методи їх проведення обирає сам експерт як фахівець у конкретній галузі знання.

П'ятою особливістю є – суспільно-психологічна атмосфера, викликана цікавістю до результатів діяльності експерта. Діяльність співробітників МВС України, включно й експерта зазвичай має суспільний резонанс: широко висвітлюється на сторінках періодичних видань, у передачах по радіо та телебаченню, в літературі, адже кожний злочин акцентує пильну увагу з боку населення, трудових колективів, різного рангу посадових осіб [1, с. 283–285].

Отже найбільш важливими, але недостатньо описаними в науковій літературі, на нашу думку, є такі структурні елементи (сторони прояву) діяльності експерта, як організаційний та комунікативний.

Організаційна діяльність експерта-криміналіста, що спрямована на створення найбільш сприятливих умов здійснення всіх видів його діяльності, складається з трьох аспектів: 1) організація своєї поведінки (самоорганізація); 2) організація самого процесу експертного дослідження; 3) організація роботи з іншими експертами чи представниками інших служб.

Проведене, опитування експертів (259 фахівців) свідчить, що 70 % опитаних, неефективно використовують свій робочий час через невідповідне забезпечення матеріально-технічними засобами, а також через відсутність технічних помічників; 58 % – через виконання невластивих експерту функцій; 42 % – через недостатнє забезпечення інформацією; 33 % – через відсутність знань і деяких професійних навичок, які необхідні для зазначеного виду діяльності; 38 % опитаних вказали, що комфортність їх робочих місць нижча норми. В результаті у більшості з них продуктивна праця до перерви займає біля 3 годин (потім приходиться втомитися і ефективність праці знижується), після перерви – 2–2,5 години. 4) Наступним аспектом організаційної діяльності експерта є організація всього процесу експертного дослідження. При проведенні дослідження планується: послідовність вивчення об'єктів, які надійшли на дослідження; способи і методи дослідження та алгоритм їх застосування; терміни проведення окремих досліджень та порядок проведення складних експертних експериментів; способи фіксації проведення та результатів дослідження; специфічні заходи (безпеки і т.п.), які забезпечують проведення дослідження. Незважаючи на це, 43 % опитаних експертів нехтують плануванням особистої праці, як наслідок, втрачають ефективність, перспективність, відволікаються малозначущими, плінними справами. Все це і може призвести до експертної помилки [3].

Решті експертів планування забезпечує ритмічність трудового процесу та розподілення черговості виконуваних робіт: 50 % з них здійснюють планування організаційних робіт, 57 % – планують проведення експертиз та досліджень, 63 % – займаються плануванням свого робочого часу.

Невід'ємною ознакою експертної діяльності є організація взаємодії: з іншими експертами у так званому «вільному» спілкуванні в колективі; з іншими експертами у групі, створеній для проведення комплексної або комісійної експертизи; з іншими структурами МВС України. Так, вміння організувати ефективну взаємодію експертних підрозділів зі слідчими, працівниками Дозвільної системи забезпечує успіх у попередженні, запобіганні та розслідуванні кримінальних правопорушень. Але далеко не завжди ця взаємодія здійснюється ефективно і

вчасно. Так, на питання, «...чи виникають під час взаємодії співробітників вашого підрозділу з представниками інших служб якісь труднощі», 17 % – експертів відповіли «часто»; 67 % – «інколи»; 16 % – «практично ніколи». При цьому 62 % опитаних такі труднощі пов'язують зі складністю взаємодії при виконанні своєї роботи через низьку підготовку та рівень знань співробітників інших служб у галузі криміналістики; 55 % – з бажанням представників інших служб перекласти частину своїх обов'язків у процесі взаємодії на експерта; 29 % – ці труднощі пояснюють різницею у інтересах різних служб, а 4 % – поганими особистими стосунками між керівниками підрозділів (служб).

Найбільш важливими аспектами комунікативної діяльності є спілкування у групі, створеній для проведення експертизи, та «вільне» спілкування експертів між собою в колективі. Міжособистісні стосунки в експертному колективі проявляються як по вертикалі (експерт – керівник підрозділу), так і по горизонталі (стосунки між рівними за статусом колегами). Вивчення наочно продемонструвало, що в експертному підрозділі майже однаковими по суті колективними відносинами є відносини експерта з керівником підрозділу та стосунки між рівними за статусом співробітниками. На наш погляд, це обумовлено тим, що 74 % опитаних експертів не бачать реальної перспективи посадового просування. У 72 % опитаних службовий ріст відбувається у більшості випадків за рахунок переходу в іншу службу; у 49 % – за рахунок виходу на пенсію старших за віком та посадою осіб. Більшість опитаних експертів (67 %) задоволені своїм місцем в системі взаємовідносин в колективі; 14 % – скоріше задоволені, ніж ні; 3 % – не задоволені.

Опитані експерти у більшості працюють в колективах, де склались добрі ділові стосунки, тому що в більшості випадків їх ідеї, задуми, бачення зустрічають підтримку та розуміння з боку колективу (71 %) та безпосередньо керівництва (83 %). На добрі ділові стосунки вказують також характеристики, притаманні колективам експертів: взаємодопомога, згуртованість, повага один до одного, сумлінне ставлення до праці, особисті симпатії. Але слід зазначити, що не всі експертні підрозділи, представників яких ми опитували, відповідають цьому рівню. Так, 18 % опитаних вважають, що в їх колективах відсутня згуртованість та взаємодопомога; 26 % – взаємна вимогливість; 33 % – ця якість колективу розвинута слабо та відсутні особисті симпатії один до одного; 25 % – відсутня дисциплінованість.

Таким чином, вивчення психологічних особливостей організаційної та комунікативної діяльності експерта дає змогу отримати більш об'єктивну картину провадження експертної практики, а їх врахування – підвищуватиме ефективність проведення судових експертиз шляхом запобігання помилкам [2, с. 357–360].

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно зауважити, що недоліки психолого-правових аспектів професійної підготовки судових експертів є безпосередньою передумовою виникнення експертних помилок при проведенні судово-експертних досліджень. Запобігання проявів зазначеним вище недолікам дає змогу уникнути виникнення експертної помилки або успішно усунути її наслідки у процесі експертного дослідження.

Список використаних джерел

1. Тимошенко Ю. П. Деякі психолого-правові аспекти підвищення ефективності діяльності експерта-криміналіста. *Використання сучасних досягнень*

науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: тези доповідей науково-практичної конференції. Київ : ГСУ МВС спільно з НАВС України, 2000. С. 283–285.

2. Тимошенко Ю. П. Психологічні особливості організаційної та комунікативної діяльності експерта-криміналіста. *Теорія і практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (1 частина). Київ : МВС спільно з НАВС України, 2001. С. 357–360.

3. Forensic experts' mistakes: theoretical and practical aspects. URL: <http://www.intellectualarchive.com/files/%D0%9Aofanov.pdf>